

## تواعد درس سوم عربی زبان قرآن (۳) انسانی و عمومی - تهیه و تنظیم: درخشان (مطبعه آه آموزش و پرورش تهران)

هرگاه بخواهیم کسی یا چیزی را از حکم قبلی جدا کنیم از «اسلوب استثناء» استفاده می کنیم. به عبارتی ابتدا حکمی کلی را بیان می کنیم سپس بوسیله کلماتی همچون (إلا، غیر... ) يك قسمت از حکم کلی را خارج می کنیم. بنابراین در این گونه جملات سه قسمت وجود دارد:

يك عبارت کلی که چیزی را از آن مستثنی می کنند. ( مستثنی منه در آن قرار دارد )	ادات استثناء ( إلا )	يك قسمت که از حکم کلی خارج می شود ( مستثنی )
---	-------------------------	---

اسلوب استثناء دارای سه رکن است که عبارتند از :

۱- مستثنی: اسمی است که بوسیله ی یکی از ادات استثناء از حکم ما قبلش جدا شده است و بلا فاصله بعد از حرف استثناء آورده می شود.

۲- ادات استثناء: که عبارتند از: ( **إلا، غیر، سوی، حاشا، عدا، خلا** )

( برای دانش آموزان فقط إلا به عنوان ادات استثناء معرفی می کنیم. )

۳- مستثنی منه: و آن اسمی است که مستثنی از آن جدا شده و غالباً قبل از « إلا » قرار دارد. ( مستثنی منه نقش نیست و نقش های دیگری می پذیرد. )

مانند: **ذَهَبَ الطَّلَابُ إِلَّا سَعِيدًا.** ( الطَّلَابُ : مستثنی منه / إلا : ادات استثناء / سَعِيدًا : مستثنی . )

**مستثنای تام:**

تذکر: برای دانش آموزان اسم تام را ذکر نمی کنیم.

مستثنایی است که مستثنی منه آن در جمله ذکر شده است این مستثنی از نظر اعراب منصوب می باشد.

مانند: **نَجَحَ الطَّلَابُ فِي الامْتِحَانِ إِلَّا مُحَمَّدًا.**

↓ ↓ ↓

مستثنی منه (فاعل) / ادات استثناء / مستثنی و منصوب

به نکات زیر توجه کنید :

نکته ۱: مطابق آموزش کتب جدید مضاف را به همراه مضاف الیه آن مستثنی منه می گیریم. ( درك این مطلب برای دانش آموزان راحت تر است. )

مثال:

**كُلُّ شَيْءٍ يَرِخُصُ إِذَا كَثُرَ إِلَّا الْأَدَبُ.** هرچیزی جز ادب ارزان می شود هرگاه زیاد شود.

↓ ↓

مستثنی منه / مستثنی و منصوب

نکته ۲: در جملاتی که مرجع ضمیر وجود دارد همان مرجع را مستثنی منه می گیریم. ( این نکته نیز مطابق آموزش کتب جدید التألیف است. )

مثال:

**التلاميذُ ذهبوا إلى المدرسةِ الأواحدةِ منهم.**

↓ ↓

( مرجع ضمیر ) / مستثنی و منصوب

مستثنی منه (فاعل)

### اسلوب حصر :

اسمی است که مستثنی منه آن حذف شده و در جمله وجود ندارد.

در این صورت اعراب مستثنی بعد از (إلا) تابع شرایط جمله است، یعنی (إلا) را در نظر نمی گیریم و جمله را ترکیب می کنیم، کلمه بعد از (إلا) هر نقشی که داشته باشد، اعراب همان نقش را به آن می دهیم. اسلوب حصر در جمله های منفی و استفهامی یافت می شود. و برای حصر و اختصار بکار می رود.

در چنین جملاتی معمولاً جملات منفی را به صورت مثبت و با استفاده از کلماتی چون فقط و تنها ترجمه می کنیم.  
نکته :

بهترین راه برای شناخت محذوف بودن مستثنی منه :

۱- به عبارت قبل از «إلا» نگاه کنیم اگر کلمه ای از ارکان اصلی جمله مثل فاعل، نایب فاعل، مفعول و یا خبر در جمله نباشد، مستثنی محذوف است.

۲- جمله را با کلمه بعد از «إلا» بدون در نظر گرفتن «إلا» و بصورت مثبت ترجمه کنید. اگر ترجمه شما (قبل و بعد از إلا) جمله کاملی باشد، مستثنی منه حذف است در غیر اینصورت مستثنی کامل می باشد.

مثال :

هل جزاء الاحسان إلا الاحسان .

↓ ↓ ↓

مبتدا م الیه مستثنی و مرفوع با اعراب خبر

\*\*\* جمله را به صورت مثبت بدون در نظر گرفتن هل و إلا ترجمه می کنیم.

پاداش نیکی، نیکی است. (ترجمه هر دو جزء با هم معنی می دهد پس اسلوب حصر است.)

مثال ۲ :

لا یفوز الناس إلا المجدین منهم .

جمله را به صورت مثبت بدون در نظر گرفتن هل و إلا ترجمه می کنیم.

مردم تلاشگران پیروز می شوند. (معنی جمله دارای اشکال است) پس این جمله دارای اسلوب حصر نیست.

مثال های بیشتر برای جملات دارای اسلوب حصر:

لا تَقُلْ إِلَّا الْحَقَّ .

↓

منصوب به اعراب مفعول

ما کُنْتُمْ إِلَّا شَاعِرِينَ .

↓ ↓

اسم کان مستثنی و منصوب با یا به اعراب خبر کان

توابع درس سوم عربی زبان قرآن (۳) انسانی و عمومی - تهیه و تنظیم: درخشان (منطقه ۱۵ آموزش و پرورش تهران)

لا يُحْتَرَمُ إِلَّا التَّلْمِيذُ الصَّادِقُ .

↓ ↓ ↓

مضارع مجهول   مستثنی و   صفت  
مرفوع به اعراب  
نایب فاعل

به این مثال ها نیز توجه کنید :

هَلْ يَنْجَحُ إِلَّا الْمُجِدُّونَ . (المجدون : مستثنی و مرفوع به اعراب فاعل محذوف) ( اسلوب حصر )

مَا حَضَرَ إِلَّا خَالِدٌ . ( خالد، اعراب فاعل دارد و مرفوع است. ) ( اسلوب حصر )

لَا يُقَالُ إِلَّا الْحَقُّ . ( الحق، اعراب نایب فاعل دارد و مرفوع است. ) ( اسلوب حصر )

لَيْسَ وَعَدُكَ إِلَّا الصُّدْقُ . ( الصدق : مستثنی و منصوب به اعراب خبر لیس محذوف ) ( اسلوب حصر )

لَا تَعْبُدُ إِلَّا اللَّهَ . ( الله، اعراب مفعول به دارد و منصوب است. ) ( اسلوب حصر )

مَا الْأَدَبُ إِلَّا التَّوَّاضُعُ ( التواضع : مستثنی و مرفوع به اعراب خبر محذوف ) ( اسلوب حصر )

لَيْسَ الْقَصْدُ إِلَّا الْحَقُّ . ( الحق، اعراب خبر لیس دارد و منصوب است. ) ( اسلوب حصر )

الانسانُ لَا يَطْمَئِنُّ قَلْبُهُ إِلَّا بِذِكْرِ اللَّهِ ( ذكر : مستثنی و مجرور به حرف جر ) ( اسلوب حصر )

**نکات:**

۱- مستثنی و مستثنی منه نمی توانند فعل یا حرف باشند بلکه همواره يك اسم هستند .

۲- غالباً مستثنی منه قبل از الّ و مستثنی بعد از الّ می آید .

۳- مستثنی منه دارای يك مفهوم کلی است و بر بیش از يك نفر دلالت می کند .

۴- در اسلوب حصر ارکان جمله قبل از الّ ناقص است . و با کلمه ی بعد از الّ کامل می شود .

۵- اسلوب حصر در جملات منفی یا استفهامی وجود دارد .

**تمرین عملکردی برای دانش آموز**

**تذکر مهم :** از اینگونه تمرین ها فقط در کلاس درس می توان استفاده کرد. تشخیص مستثنی و مستثنی منه در اسلوب

حصر از اهداف کتاب درسی نیست بنابراین در آزمون ها از این مورد سؤال طرح نشود. ولی می توان سؤال داد که

جملات دارای اسلوب حصر و اسلوب استثناء را مشخص کنید.

ا. تَرَجِمَ الْعِبَارَاتِ التَّلَائِيَّةَ

ب. مَيَّزَ اسْلُوبَ الْحَصْرِ مِنَ اسْلُوبِ الْاِسْتِثْنَاءِ

ج. عَيَّنَ مَسْتَثْنَى وَ مَسْتَثْنَى مِنْهُ

۱- يَنْقُصُ كُلُّ شَيْءٍ بِالْاِنْفَاقِ الْاَلْعَلَمِ .

۲- كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ .

## قواعد درس سوم عربی زبان قرآن (۳) انسانی و عمومی - تهیه و تنظیم: درخشان (مؤسسه آموزش و پرورش تهران)

- ۳- لَا يَفُوزُ النَّاسُ إِلَّا الْمُجِدِّينَ مِنْهُمْ .
- ۴- أَدَيْتُ إِمْتِحَانَ جَمِيعِ الدَّرُوسِ إِلَّا اللُّغَةَ العَرَبِيَّةَ .
- ۵- كُلُّ شَيْءٍ يَرْخُصُ إِذَا كَثُرَ إِلَّا الأَدَبَ .
- ۶- إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ .
- ۷- أَسْتَشِيرُ النَّاسَ إِلَّا الْجَاهِلِينَ
- ۸- مَا قَرَأْتُ إِلَّا دَرَسَ اللُّغَةِ العَرَبِيَّةِ .
- ۹- لَا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ .
- ۱۰- مَا كُنْتُمْ إِلَّا الْخَاشِعِينَ .
- ۱۱- هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ .
- ۱۲- لَا تَطْلُبُ إِلَّا الْحَسَنَاتِ .

### ترجمه مستثنی:

برای ترجمه با اسلوب استثناء باید به نکات زیر توجه کرد .

۱- در استثناء جمله را به صورت روان ترجمه می کنیم . ( فعل جمله مانند زبان فارسی در آخر جمله قرار می گیرد ) .  
يَصُومُ الْمُؤْمِنُونَ إِلَّا الْمَرِيضَ .

مؤمنان روزه می گیرند بجز افراد بیمار . ( ترجمه نادرست )

مؤمنان، بجز افراد بیمار، روزه می گیرند . ( ترجمه درست )

۲- برای ترجمه ی «الأ» از کلماتی مانند : (غیر از ، مگر ، جز ، بجز ، به استثنای ) استفاده می کنیم .

۳- درجملات دارای اسلوب حصر با ادات نفی **نوعی حصر و اختصاص** وجود دارد و این گونه جملات را بهتر است به صورت مثبت و مؤکد ترجمه کرد .

مانند : مَا قَامَ إِلَّا هَذَا الطَّالِبُ ( تنها این دانش آموز برخاست . ) یا جَزَ إِينَ دَانِشِ آمُوزِ بَرِنخَاسِ .

### روش تدریس :

۱- مستثنی : از همه دانش آموزان بجز يك نفر انجام کاری را بخواهیم . مثلا به دانش آموزان بگوییم همه به جز

یکی از آنها دستها را بالا ببرند . در این زمان روی تابلو بنویسید همه دانش آموزان جز ( حامد یا مریم )

دستها را بالا برده اند .



رَفَعَ التَّلَامِيذُ أَيْدِيَهُمْ إِلَّا حَامِداً . ( حکم بالا بردن دست ها را به جز حامد به همه نسبت داده ایم . )

۲- **اسلوب حصر**: مخالف حالت قبلی را از دانش آموزان بخواهیم. فقط حامد دستش را بالا برد و از خود دانش آموزان بخواهیم جملاتی مثبت و منفی برای چیزی که مشاهده می کنند بیان کنند .  
با استفاده از فعل هایی مثل ( جلس ، کتب ، خرج و ... ) می توان مثال های کاربردی زیادی را در کلاس درس اجرا کرد .



نکات مربوط به متن درس سوم - عمومی

### الدَّرْسُ الثَّلَاثُ

الْعِلْمُ صَيْدٌ وَ الْكِتَابَةُ قَيْدٌ.

فَ « قَيِّدُوا الْعِلْمَ بِالْكِتَابَةِ ».

دانش شکار است و نوشتن بند؛ پس دانش را با نوشتن به بند آورید. ( توجه داشته باشید که این دو عبارت ، قسمتی از دو حدیث متفاوت است. )

بِتَصَرُّفٍ ( با کمی تغییر )

**جملات دارای اسلوب حصر :**

۱- كِلَاهُمَا لَا يَكُونُ إِلَّا لِطِفْلِ أَوْ مَرِيضٍ. ( مستثنی منه محذوف است و تقدیر آن لِأَحَدٍ می باشد. )

**توضیح برای دانش آموز برای درک بهتر مطلب :**

دو طرف جمله را بدون «إلا» و به صورت مثبت ترجمه کنید اگر معنی هر دو طرف با هم يك ترجمه کامل و معنی دار تشکیل دهد جمله دارای اسلوب حصر است .

ترجمه جمله به شیوه فوق : هر دو برای کودک یا مریض می باشد . جزء ماقبل إلا با ما بعد آن ترجمه کاملی تشکیل می دهد بنابراین جمله فوق دارای اسلوب حصر است.

۲- فَكَانَ الْعَقَادُ لَا يَرَى الْجَمَالَ إِلَّا الْحُرِّيَّةَ.

۳- لَا تُشَاهِدُ فِي حَيَاتِهِ إِلَّا النَّشَاطَ.

۴- مَا دَرَسَ الْعَقَادُ إِلَّا فِي الْمَرْحَلَةِ الْإِبْتِدَائِيَّةِ.

۵- فَمَا اعْتَمَدَ الْعَقَادُ إِلَّا عَلَى نَفْسِهِ.

**\*\*\* تمام جملات فوق دارای اسلوب حصر می باشند .**

## قواعد درس سوم عربی زبان قرآن (۳) انسانی و عمومی - تهیه و تنظیم: درخشان (مطابق آه آموزش و پرورش تهران)

اخْتَبِرْ نَفْسَكَ: تَرْجِمِ العِبْرَاتِ التَّالِيَةَ ثُمَّ مَيِّزْ أُسْلُوبَ الحَصْرِ مِنَ أُسْلُوبِ الإِسْتِثْنَاءِ.

تذکر: جمله زیر دارای اسلوب حصر نیست.

ما طَالَعْتُ لَيْلَةَ الإِمْتِحَانِ كِتَابًا إِلَّا كِتَابَ العَرَبِيَّةِ.

مستثنی منه (محذوف نیست)

توضیح: منفی بودن جمله تنها دلیل کافی برای محصور بودن آن نیست، بلکه جمله ای دارای اسلوب حصر است که مستثنی منه در آن محذوف شده باشد.

اگر دوطرف جمله را بدون در نظر گرفتن «إِلَّا» ترجمه کنیم، معنی جمله اشتباه و بی معنی می شود.

شب امتحان کتابی + کتاب عربی مطالعه کردم.

جزء اول      جزء دوم

بنابراین جمله فوق با وجود منفی بودن دارای اسلوب حصر نیست.

### نکات دیگر:

۱- لِكُلِّ فِكْرٍ طَعَامٌ: (هر فکری غذایی دارد). ل (حرف جر در ابتدای جمله) + اسم نکره = داشتم، داشتی، .....

۲- الإِنْسَانُ العَاقِلُ يَسْتَطِيعُ أَنْ يَجِدَ ... = أَنْ + فعل مضارع = مضارع التزامی (که بتواند بیابد...)

۳- التَّحْدِيدُ: محدود سازی، التَّهْدِيدُ: ارعاب، هشدار دادن

۴- إِذَا كَانَ لَكَ فِكْرٌ قَادِرٌ، تَسْتَطِيعُ ..... . إذا: ادات شرط، كَانَ: فعل شرط      تَسْتَطِيعُ: جواب شرط

كَانَ + لَ = داشتن

ترجمه جمله: هر گاه فکری توانا داشته باشی، می توانی .....

۵- وَ لَا أَظُنُّ أَنَّ هُنَاكَ كُتُبًا مُكْرَرَةً.

هناك (ابتدای جمله اسمیه) + اسم نکره = وجود دارد.

۶- أَنَا وَاثِقٌ أَنَّ كُلَّ كَاتِبٍ قَدْ وَصَفَ نَابِلِيونَ بِأوصَافٍ لَا تُشْبِهُ أوصَافَ الكُتَابِ الأَخْرينَ.

↓ جمله وصفیه (فعل مضارع)

اسم نکره

فعل ماضی

قد و وصف + لا تشبه = ماضی استمراری منفی

هر نویسنده ای ناپلئون را با ویژگی هایی وصف کرده است که به ویژگی های نویسندگان دیگر شبیه نمی شد.

قَرَّبَ كِتَابٍ يَجْتَهِدُ القَارِئُ فِي قِرَاءَتِهِ ثُمَّ ثُمَّ لَا يَخْرُجُ مِنْهُ بِفَائِدَةٍ. (سودی راز آن خارج نکند)

خَرَجَ: فعل لازم      خَرَجَ ب: فعل متعدی (خارج کرد)

۷- رُبَّ + فعل مضارع = مضارع التزامی یا اخباری

۸- فَإِذَا وَجَدْتَ ذَلِكَ فِي كِتَابٍ، كَانَ جَدِيرًا بِالعِنَايَةِ وَ التَّقْدِيرِ.

↓ جواب شرط

↓ فعل شرط      ↓ ادات شرط

قواعد درس سوم عربی زبان قرآن (۳) انسانی و عمومی - تهیه و تنظیم: درخشان (مطابق آه آموزش و پرورش تهران)

تهیه و تنظیم: درخشان

